

Vägen till Sverige

Av Rolf Sörbye, december 2010

Trycket i lokala medlemstidningen Röjdådalings
julnummer 2010 Östmark

I flödande månsken åkte jag skidor på Nyckelvattnets snöklädda is onsdag morgon vid 04-tiden den 15 december 1943. Vi var 5 unga studenter, fyra manliga och en kvinnlig, som av våra respektive uppdragsgivare inom den norska motståndsrörelsen beordrats att av säkerhetsskäl lämna det ockuperade hemlandet och ge oss av till Sverige. Den siste av våra flyktinglotsar berättade, när vi stod vid det tyska skidpatrullspåret på sjön, att här gick gränsen, och sedan var vi i Sverige! Men att sjön hette Nyckelvattnet fick vi av allmänna säkerhetsskäl aldrig veta, ej heller att (de svenska) militärerna som omhändertog oss, och först lade oss i sina sängar, var inhyrda på Gåstjärn, i huset som ägdes av Ann-Britt Edvardssons far, Axel Wilhelm Edvardsson.

När vi vaknade frampå förmiddagen den onsdagen så hade militärerna rapporterat till landsfiskalen, som redan kommit i sin Citroen personbil för att hämta oss. Otroligt nog klarade han att stoppa in alla oss fem personer med tillhörigheter och köra oss till Tinghuset i Torsby, där övervåningen var inrättad som stor sovsal för flyktingar. Efter korta förhör inbjöds vi till mat, kaffe och julbak hos vaktmästarparet Persson i deras tjänstebostad i bottenvåningen, och sedan sov vi!

Nästa dags upplevelser var bl. a. obligatorisk avlusning (vi hade inga löss), badande med hjälp av baderska (ny erfarenhet), samt privat bioföreställning för 5 personer, med amerikansk flygfilm (förbjuden i Norge) körd av även biovaktmästare Persson. Sedan blev det nödfallsvisering och enkel SJ-biljett till Vingåker och norska mottagningslägret Kjesäter för ytterligare förhör, undersökningar och placeringsåtgärder.

Sedan har åren gått. Många år! Ibland har jag undrat över var vi egentligen kom över gränsen. Uteslutningsvis har jag kommit fram till att det måste ha varit Nyckelvattnet, vilket sedan också bekräftats.

Sommaren 2010 kom så ett lämpligt tillfälle att återse det aktuella stället. På olika vägar hade jag fått kontakt med Monika och Jörgen Axelsson i Östmark och genom dem även med Ann-Britt Edvardsson, och den 3 augusti blev min hustru Elsa och jag mycket gästvänligt omhändertagna av dessa tre. Det var mycket roligt att höra deras berättelser och se bilder från äldre tider, och det var roligt att återse Nyckelvattnet och Gåstjärn, även om mycket hade ändrats efter

nästan 67 år, och årstiden var ju nu en helt annan. Intressant var också bilturen med Jörgen och dottern Sofie genom milslånga finnskogar för att försöka hitta höjden där vi den gången först fick syn på Sverige. Under vårt besök fick jag frågor om händelserna som jag varit med om, och även önskemål om en berättelse i medlemstidningen Röjddålingen, om flykten och dess bakgrund. Därför dessa rader.

Det började egentligen med att jag i maj 1942, under ett år som forskarassistent på Oslo Universitet, värvades till en hemlig tjänst inom XU - den största hemliga underrättelse-organisationen i det ockuperade Norge – den norske Londonregeringens underrättelse-organisation. Jag skulle arbeta i Oslo, i direkt samarbete med ledningen för XU i Norge.

Men XU och detaljer om denna organisation fick jag kunskap om först efter att kriget var slut! Vad jag visste då var bara att en person som kallade sig Eva Berg var min kontaktperson och uppdragsgivare. Hon visste däremot, i tillägg till mina två täcknamn, även mitt riktiga namn, mitt telefonnummer och bostad. Detta var nödvändigt, jag måste alltid vara disponibel till envar tid på dygnet. ”Eva” gav mig ansvaret för ett antal ”brevlådor” (t.ex. affärer, kontor) i Oslo, där jag hämtade allt möjligt, från brev och paket till tunga lådor. Dessutom skickades jag i diverse specialuppdrag i omgivningarna. När jag återgick till mina medicinstudier hösten 1943 genomförde jag de obligatoriska dissektionerna, men föreläsningarna hann jag sällan med.

På förmiddagen den 30 november 1943 kallades jag akut till ett brådskande möte med ”Eva” vid Vestbanestasjonen i Oslo, där hon berättade att Gestapo och tyska trupper snart ville omringa Universitetet och arrestera alla manliga studenter. Jag fick besked att gå under jorden, med uppdraget att på något sätt försöka rädda så många studenter som möjligt undan tyskarna, för vidare transport till Sverige. Innan vi skildes såg vi plötsligt både motorcyklar och tyska militära lastbilar med soldater komma i hög fart på Karl Johan, i riktning mot universitetet. Jag tog mig snabbt undan och fick tag på två pålitliga kurskamrater, den kvinnliga hade även tagit med sin väninna. Under dagen ordnade flickorna ett gömställe för mig och min kamrat Jon, en lägenhet som inneboende dam omedelbart helt överlämnade till oss. Svårigheten var bara att komma dit, genom hela stan från min fars kontor. Vid återkomsten berättade flickorna nämligen att hela Oslo var full av tyska soldater, vakter stod i gathörnen och andra körde runt på motorcyklar och letade efter studenter.

Det var en mörk kväll och sträng mörkläggnings, men redan i det första gathörnet skymtade vi en vakt. Med armen om var sin flicka raglade vi sjungande framåt. Soldaten lyste intensivt på oss med sin ficklampa, medan vi fortsatte med fjolligt prat och skrattande. Till slut bestämde han sig för att vi nog inte var studenter.

Ett tag senare var vi nära att bli tagna av soldater på motorcykel, och ytterligare en vakt passerade vi på lite avstånd, men sedan var vi framme. På dagarna sedan höll Jon och jag oss i lägenheten, medan flickorna gick runt på stan och letade rätt på studenter som inte var arresterade. Många ville ha hjälp till att komma till Sverige och helst vidare till de norska styrkorna i England. Varje dag ringde jag till min far och meddelade att jag skickade ett visst antal "paket" med tåget, och sedan hämtade han "paketen" på stationen och tog dem till gömställen hos pålitliga grannar och bekanta. Därefter skickades studenterna till Sverige med "Eva"s hjälp.

Efter ca två veckor var vår uppgift genomförd så långt det gick. Av allmänna säkerhetsskäl beordrades Jon och jag att ge oss av till Sverige. Eva hade redan tidigare sagt att det var för farligt för både henne och andra om jag fortsatte min tidigare aktivitet efter det som hänt. Jag var eftersökt av tyskarna, de hade redan gjort undersökningar i mitt rum hemma, och om jag blev tagen var risken stor att jag under tortyr kunde avslöja vad jag kände till. Och det skulle leda till katastrof, sa Eva. Jag insåg rimligheten i hennes argument och lyckades skaffa en mycket bra efterträdare.

En dag kom Eva med nya identitetshandlingar till mig och Jon, tågbiljetter till Eidsvoll från Oslo söndagen den 12 december, samt skriftligt tillstånd att resa ut ur Oslo-området, allt försett med många ståtliga stämplor från de tyska myndigheterna. Själva tågbiljetterna var äkta, allt annat var mycket välgjorda förfalskningar. Eva hade också kontaktat min far och givit honom instruktioner, så på söndagen kom Eva till lägenheten tillsammans med far, som medbringade skidutrustning och fullpackad ryggsäck till både Jon och mig.

En överraskande ny tysk razzia och kontroller på stan orsakade ett för oss dramatiskt men lyckligtvis endast tillfälligt avbrott i planerna, och efter en händelsefri spårvagnsresa till Oslo Östbanestasjon, där vi fann våra tre medresenärer, testades våra falska papper. Vid ingången till plattformen stod järnvägens biljettkontrollör tillsammans med en tysk soldat med kulspruta och en beväpnad norsk nazist i hirduniform. Alla, i synnerhet de två sistnämnda, granskade noga våra handlingar, stirrade oss i ansiktet och jämförde med fotot. Det var några långa sekunder för var och en, men vi kom alla igenom. Inne på plattformen kontaktade vi konduktören som gick där, och efter utbyte av de överenskomna fraserna visade han oss till vagnen och sa att om det blev tysk razzia på tåget så skulle han ge tecken, så att vi snarast kunde hoppa av tåget.

Resan gick bra. I Eidsvoll var det mörkt. Vi hämtade ut våra skidor, och med dem på fötterna och ryggsäcken på ryggen gick vi i en lång rad ett stycke bakom vår konduktör. På väg ut ur samhället mötte vi två uniformerade män ur Quislings hird, de stannade och stod länge och tittade efter oss. Det kändes lite

obehagligt. Konduktören hade fortsatt att gå. I en sväng på vägen fortsatte han rakt ut i snön med sina lågskor och gick in i skogen. Vi följde efter på skidorna. Klockan var nära midnatt. Efter ett tag kom vi till en liten timmerstuga, där vi fick kaffe och mackor av två skidlöpare som skulle ta oss vidare. Konduktören tog snart farväl och vadade tillbaka genom snön, till ett par timmars sömn innan nästa dags arbete. Flyktinglotsarna hade ett livsfarligt och ansträngande dubbelarbete, och många togs av tyskarna eller fick senare psykiska problem.

När våra skidlöpare tog oss vidare var det fint skidföre, 12 grader kallt och vackert månsken. Vi gick hela natten, ibland med korta vaksamma uppehåll innan vi i stor fart passerade över en väg, andra gånger blev det längre vilostunder under ett träd i skogen. När det ljusnade av dag måndagen den 13. gick vi mera varsamt fram, tydligen på många omvägar. Ett lyckligt tillfälle till matrast i en olåst nybyggd timmerstuga gick omkull när den vaktande skidlöparen plötsligt hörde röster. Iväg igen !

På kvällen närmade vi oss Glomma, och på en höjd vid älven lämnades vi i en stor timmerstuga där ägaren, med tacknamnet Björn, snart skulle komma och ta oss över älven. Det var så skönt att sitta ned i de goda stolarna, men det gick många ovissa timmar innan Björn äntligen kom. Folket på granngården var nazister och hade just fest, och med deras fria utsikt över älven ville han vänta tills han trodde att alla sov där. När vi kom till Björns gård var bordet dukat med massor av god mat och julbak, och sedan placerades vi i härbret hos den slaktade julgrisen. Där fick vi bra service, men vi måste vara stilla och tysta helt till kvällen, och det var det svåraste.

När mörkret kom lotsade Björn oss efterhand till en glänta i skogen, där en pistolbeväpnad lång skidlöpare övertog oss och förklarade att vi nu måste vara tysta och göra precis som han sa, särskilt på ett farligt avsnitt. Detta visade sig vara på vägen längs en bergsida där man delvis kunde ses från en tysk militärförläggning nedanför. I det klara månskenet kunde vi se vakten patrullera fram och tillbaka mellan husen. På lotsens dirigerering kom vi alla efterhand över denna sträcka och åkte tysta vidare.

När vi kom till en liten väg som skar rakt genom skogen beordrades vi vänta en bit därifrån medan lotsen försiktigt gick fram och spanade. Efter klartecken kom vi oss snabbt över vägen och in i skogen på andra sidan. Vi fortsatte, långsamt och med största vaksamhet. Vi närmade oss gränsen. En bilväg som enligt lotsen var ganska livligt trafikerad av tyska militärfordon passerades på liknande sätt. Sedan fortsatte vi ganska raskt, och plötsligt kom vi ut ur skogen på en höjd, med utsikt över ett ganska stort vatten nedanför.

”Det är Sverige,” sa lotsen och pekade på motsatta strandlinjen. Vi blev stående, stilla, tysta, andäktiga. Blicken följde strandlinjen åt båda håll, och inöver skogen där borta. Natten var så stilla. Det starka, klara månljuset flödade över landskapet. Bredvid oss låg en gammal utlada av åldrat timmer, med meterhög snötäcke på taket, och månskenet gnistrade i höga snötäckta granar bakom oss. Det var högtidligt. Vi åkte ned till vattnet och gick i tystnad tills vi stannade framför det tyska patrullspåret.

”Här går gränsen,” sa lotsen. Vi blev stående. Ingen sa något. Jag tittade bakåt, mot det Norge som jag nu lämnade och som jag inte visste om jag någonsin skulle återse. Tänkte på dem hemma, som jag så hastigt hade lämnat den dagen. Undrade hur de hade det nu... Vi pratade lite, tog varandra högtidligt i hand, och så gick vi över gränsen. Väl iland på andra sidan stannade lotsen i den strandnära björkskogen. Han samlade in våra falska identitetshandlingar och våra likaledes välgjorda och rikt stämplade olika tillståndspapper och gjorde en liten brasa av alltihop. Sedan tog han farväl och skidade ut på vattnet, tillbaka till Norge igen.

Lotsen hade beskrivit hur vi skulle hitta ett skidspår som ledde till en svensk militärvakt, och vid ungefär kl 04,30 onsdagen den 15 december knackade vi på där. Fyra rejäla bönder på neutralitetsvakt tog hjärtligt emot oss.

Vi var i trygghet i Sverige.